

İKTİSADİ İDARİ VE SİYASAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

JOURNAL OF ECONOMICS BUSINESS AND POLITICAL
RESEARCHES

E-ISSN: 2564-7466

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iktisad>

Cilt:6, Sayı:14, Şubat 2021

Vol:6, No:14, February 2021

Türkiye'de Tarım Sektörünün Finansal Yapısı ve Tarımın Finansmanı Üzerine Bir Çalışma: Alternatif Bir Finansman Yöntemi Olarak Selem Sözleşmeleri*

A Study on Turkish Agricultural Sector's Financial Structure and Agricultural Finance: Selem Contracts as An Alternative Financing Method

Muhammed Furgan TİRYAKI**

İlcut Elif KANDİL GÖKER***

DOI: <https://doi.org/10.25204/iktisad.834547>

Öz

Makale Bilgileri

Makale Türü:

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi:

01.12.2020

Kabul Tarihi:

08.01.2021

© 2021 İKTİSAD

Tüm hakları saklıdır.

Bu çalışmada, ekonomik kalkınma ve istihdam üzerinde büyük etkisi olan tarım sektörünün finansmanında karşılaşılan güçlükler alternatif bir çözüm önerisinin sunulması amaçlanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından oluşturulan 2009-2019 yılları arasında ait sektör mali tablolarından faydalanılarak sektörün finansal yapısı ve riskliliğine ilişkin analizler gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de tarım sektöründe özellikle kısa vadeli borç yükünün oldukça fazla olduğu, sektörde kısa vadeli likidite sıkışıklığının yaşandığı görülmüştür. Bununla birlikte tarım sektörünün doğası ve niteliği itibarıyla sermaye devir hızının düşük olması, doğal koşullara bağımlı olması, tasarruf yetersizliği gibi nedenlerle kısa vadeli finansmana ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede, tarım sektörünün borç yükünü azaltırken ihtiyacı olan finansmanın da temin edilebilmesini sağlayacak bir finansman modeli olan Selem Sözleşmeleri'nin hukuki altyapı bakımından uygulanmasında herhangi bir engel olmaması ve faiz hassasiyetine sahip olan üreticilerin de finansal sisteme dâhil edilebilmesi gibi yönleriyle Türkiye'de uygulanabilir bir finansman yöntemi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarım finansmanı, selem sözleşmeleri, tarım sektör bilançoları.

Article Info

Paper Type:

Research Paper

Received:

01.12.2020

Accepted:

08.01.2021

© 2021 JEBUPOR

All rights reserved.

Abstract

This study aims to present an alternative solution to the difficulties faced in the financing of the agricultural sector, which has had a great impact on economic development and employment. The sector financial statements for the years 2009-2019 prepared by the Central Bank are used, and analyses are made regarding the debt structure and riskiness of the sector. In the Turkish agricultural sector, it is observed that especially the short-term debt burden is quite high and there is a short-term liquidity shortage in the sector. Besides, the agricultural sector needs short-term financing due to reasons such as low capital turnover rate, dependence on natural conditions, and insufficient savings. In this framework, Salam Contracts, which is a financing model that reduces the debt burden of the agricultural sector and provides the financing it needs, can be used. There is no obstacle to use Salam Contracts legally in Turkey. These contracts allow farmers with interest sensitivity to be included in the financial system. It is concluded that Salam Contracts are applicable financing methods in the Turkish Agricultural Sector in this respect.

Keywords: Financing of agriculture, salam contracts, agricultural sector financial statements.

Atıf / to Cite (APA): Tiryaki, M.F. & Kandil Göker, İ.E. (2021). Türkiye'de Tarım Sektörünün Finansal Yapısı ve Tarımın Finansmanı Üzerine Bir Çalışma: Alternatif Bir Finansman Yöntemi Olarak Selem Sözleşmeleri. İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, 6(14), 1-18

* Bu çalışma, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe-Finansman Yüksek Lisans Programı'nda, Muhammed Furgan Tiryaki tarafından, Doç. Dr. İlcut Elif Kandil Göker danışmanlığında hazırlanan "Türkiye'de Tarım Sektörünün Finansal Yapısı ve Tarımın Finansmanı Üzerine Bir Çalışma: Alternatif Bir Finansman Yöntemi Olarak Selem Sözleşmeleri" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** ORCID YL Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sos. Bil. Ens., m.furkantiryaki@gmail.com

*** ORCID Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, elifkandil@kku.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

Introduction and Purpose

In this study, although it is in a very advantageous position in terms of agricultural production due to its geopolitical location, climate and vegetation cover, being surrounded by seas on three sides and its ecological diversity, the agricultural financing problem, which is one of the reasons why Turkey cannot achieve sufficient productivity and development in agricultural production, is discussed. The difficulties encountered in financing the agricultural sector, which has had a great impact on economic development and employment, has gone through various stages from the early ages to the present, and has gained a different dimension with the change of population and living conditions today, and their reasons have been identified. However, an alternative that is considered to be appropriate to the agricultural sector in financing funding model "Salam Contracts" in Turkey's applicability, advantages and disadvantages it provides to the agriculture sector.

Literature Review

Recent studies have shown that Islamic finance has become widespread all over the world with an average growth rate of 20% (Abedifar et al., 2016), and it is more resistant to financial shocks compared to traditional finance, especially during the period of global financial crisis (Bitar et al., 2017). Salam Contracts are an important tool offered by Islamic finance for hedging in risk management. It has been developed as a special tool to support the agriculture sector and the farmer, which should be sustainable since it meets the needs of many industrial areas with the raw materials it offers, starting from nutrition, which is always the basic need of human being. Research on why Salam contracts are not used extensively, the high-risk level of Salam contracts (especially in the field of seasonal agriculture), the concern of banks that the farmer may not be honest about the year-end harvest, and the fact that the Salam Contracts are not adequately introduced to farmers. (Ningsih & Wardayati, 2016).

Methodology

In this study, the financing problem of the agricultural sector, which has been continuing from the past to the present, is tried to be determined in the light of the financial data of the sector. For this purpose, information on the general situation of the agricultural sector is given, and financial analysis and risk assessment for the sector are made using the financial analysis technique. The agricultural financial statements published by the Central Bank of the Republic of Turkey are used from the 2009-2019 period data. These financial statements consist of sector identity, financial statements and sector risk.

Conclusion

In the Turkish agricultural sector, it is observed that especially the short-term debt burden is quite high and there is a short-term liquidity shortage in the sector. Besides, the agricultural sector needs short-term financing due to reasons such as low capital turnover rate, dependence on natural conditions, and insufficient savings. In this framework, Salam Contracts, which is a financing model that reduces the debt burden of the agricultural sector and provides the financing it needs, can be used. There is no obstacle to use Salam Contracts legally in Turkey. These contracts allow farmers with interest sensitivity to be included in the financial system. It is concluded that Salam Contracts are applicable financing methods in the Turkish Agricultural Sector in this respect.

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun varoluşuyla birlikte başlayan ve vazgeçilemez bir faaliyet olan tarımsal üretim; ekonomik kalkınmanın en temel unsurlarından birisi olup, teknolojik gelişmelere, amaca dönük yatırımlara ve süreklilik arz eden verimli üretim metotlarına bağlı olarak artış göstermektedir. Teknoloji odaklı sanayi kollarının üretiminde artış, hizmet sektöründe görülen artışa rağmen tarım sektörünün ülke kalkınmasında üstlendiği önemli rol sebebiyle tarım ekonomi için önemini korumaktadır (Ersoy ve Özsoy, 2017). Türkiye özelinde bakıldığında da tarım sektörünün ekonominin önemli bir boyutunu teşkil ettiği, üç tarafı denizlerle çevrili, coğrafi ve ekolojik bakımdan avantajlı bir konumda bulunan ülkemizde, birçok türde tarımsal üretim yapılabildiği göz önüne alındığında ayrı bir öneme sahip olduğu daha net anlaşılabilir. Her geçen gün değişen pazar koşulları, küreselleşen ekonomik sistem, kentleşme, küresel ısınma gibi durumların etkisiyle de önemi giderek artmaktadır. Son yıllarda Dünya ekonomilerinde teknolojik üretime dayalı ekonomik faaliyetlere doğru bir yönelim olsa da insan ihtiyaçlarının temelini oluşturan tarımsal faaliyetlerin göz ardı edilemeyeceği bir gerçektir.

Tarihsel açıdan bakıldığında tarımsal ürün çeşitliliği bakımından avantajlı olan bölgelerde, toplum tarafından bu avantajın değerlendirilmesi ile önemli bir ekonomik gelişim ve kalkınma sağlanmaktadır. Ekonomisinde tarımın payı yüksek olan toplumlar, sanayi devriminden önceki dönemlerde yüksek refah düzeyine ulaşmışlar, sanayi devriminden sonra da bu refah düzeylerini koruyabilmişlerdir. Bu yüzden toplumlar ilk çağlardan günümüze kadar tarımsal üretimin devamlılığı için çaba göstermişlerdir.

Tarımda üretimin devamlılığının sağlanabilmesinde ise en önemli faktörlerden birisi finansman kaynağının teminidir. Tarımsal üretim faaliyetlerinde bulunan üreticiler finansman temini amacıyla alternatif yöntemlere başvurabilmektedir. Böylece sermayesi sağlayarak faaliyetlerinin aksamadan devam etmesini amaçlamaktadırlar. Üreticiler ihtiyaçları olan finansman teminini çeşitli kaynaklardan sağlayabilmektedirler. Bu kaynaklar farklı şekillerde sınıflandırılırsa da bunlar arasında en çok kullanılan organize olmuş veya organize olmamış piyasalardan sağlanan fon kaynakları şeklinde yapılan sınıflandırmadır. Bireylerden alınan krediler organize olmamış piyasalardan sağlanan fonları, kurum ve kuruluşlardan alınan krediler ise organize olmuş piyasalardan sağlanan fonları ifade etmektedir.

Finans biliminin temel öğretilerinden olan riski dağıtmak ve girdi fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı üreticinin korunması adına tarımın finansmanında da yeni araçların kullanılması önemlidir. Literatüre ve uygulamaya bakıldığında geleneksel finansman yöntemlerine alternatif olarak finansal kiralama (leasing), faktöring, forfaiting gibi farklı finansman teknikleri ya da girişim sermayesi, İslami bankacılık kullanılabilmektedir (Er vd., 2015).

Tarım sektöründe kullanılabilen, sektörün niteliği ve doğasına en uygun alternatif finansman yöntemlerinden birisi ise selem sözleşmeleridir. Selem sözleşmeleri genellikle tarım sektörünün finansmanı için kullanılan bir yöntemdir. Literatürde farklı yönleriyle incelenmiş olan selem sözleşmeleri alıcı tarafından, belirlenen ürünlerin fiyatlarının peşin olarak ödendiği, satıcının ise önceden belirlenmiş olan ürünleri belirli bir tarihte ve yerde teslim etmeyi taahhüt ettiği sözleşmeler olarak tanımlanmaktadır. Selem sözleşmelerinin konusunu ise niceliği ve kalitesi önceden belirlenebilen diğer bir ifade ile standartlaştırılabilen ürünler oluşturmaktadır.

Bu çalışmada T.C. Merkez Bankası tarafından oluşturulan 2009-2019 yılları arasına ait sektör mali tablolarına ilişkin verilerden faydalanılarak tarım sektörüne ait mali analiz ve risk analizi yapılması, analiz sonucunda ortaya çıkan veriler ışığında, tarımsal üretim ve tarımsal üretimin sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi açısından sektörün borç yapısının değerlendirilmesi ve alternatif bir finansman yöntemi olan selem sözleşmelerinin Türkiye’de uygulanabilirliğinin, tarım sektörüne sağlayacağı avantajların veya dezavantajların incelenmesi amaçlanmıştır.

2. TÜRKİYE'DE TARIM SEKTÖRÜ

Türkiye, coğrafi konum itibariyle çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış bir bölgede yer almaktadır. Geçmişten günümüze kadar Anadolu topraklarında yaşamış olan bu uygarlıklar, çeşitli iklim özelliklerine sahip olan bölgelerde farklı yoğunluk ve türde tarımsal faaliyetler gerçekleştirmişlerdir.

2000'li yıllarda Uluslararası Para Fonu (IMF) ile imzalanan anlaşmalar bağlamında tarımsal politikalarda da birtakım değişiklikler yapılmıştır. IMF ile yapılan anlaşmaların sonucu olarak tarımsal desteklerde önemli ölçüde bir azalma meydana gelmiştir. Dolayısıyla çiftçinin tarımsal desteklerden yoksun kalması üretimi, bu da ürün fiyatlarını etkilemiştir. Dünya tarımsal ürün fiyatları ile karşılaştırıldığında Türkiye'de üretilen tarım ürünlerinin daha yüksek fiyatlara çıktığı görülmektedir. Türkiye'de tarımsal ürün fiyatlarındaki artışın nedenleri incelendiğinde, Türkiye'de tarımla ilgili altyapı noksanlığı, ortalama işletme büyüklüklerinin küçük olması, toprağın nadasa bırakılma zorunluluğu, girdi fiyatlarının yüksek olması, teknoloji kullanımının sınırlı olması, ilaç ve tohum fiyatlarının yüksek olması bu durumların nedenleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu olumsuz durumlar 2000'li yıllarda tarımsal ürün üreten çiftçileri bu üretim faaliyetlerinden vazgeçmeye zorlamaktadır (Günaydın, 2006: 21).

Tarım sektörünün Türkiye'de ekonomik kalkınma üzerindeki etkileri ve ülke ekonomisindeki önemini ortaya koymak adına cari fiyatlarla hazırlanmış olan Tarımsal Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla ve Genel Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla içerisindeki yüzdelik payına ve gelişim hızına ilişkin oranlara aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 1: Cari Fiyatlarla Tarımsal GSYH ve Tarımın Payı

Yıllar	Tarım (Bin TL)	Gelişme Hızı (%)	Türkiye (Bin TL)	Gelişme Hızı (%)	Tarımın Payı (%)
2009	81.234.274	9,1	1.006.372.482	0,4	8,1
2010	104.703.635	28,9	1.167.664.479	16,0	9,0
2011	114.838.169	9,7	1.404.927.615	20,3	8,2
2012	121.692.893	6,0	1.581.479.251	12,6	7,7
2013	121.733.979	0,0	1.823.427.315	15,3	6,7
2014	134.744.489	10,7	2.054.897.828	12,7	6,6
2015	161.471.476	19,8	2.350.941.343	14,4	6,9
2016	161.330.969	-0,1	2.626.559.710	11,7	6,1
2017	189.232.800	17,3	3.133.704.267	19,3	6,0
2018	217.072.490	14,7	3.758.315.621	19,9	5,8
2019	277.494.885	27,8	4.320.191.227	15,0	6,4
2020*	248.493.000	20,1	3.534.638.000	13,6	7,0

*2020 yılı için 3. çeyrek verileri eklenmiştir.

Kaynak: TÜİK, 2020.

Tablo 1'de görüldüğü üzere tarımın GSYH içerisindeki payı yıllar itibarıyla düşmektedir. Son yıllarda ise tarımsal GSYH gelişim hızında artış meydana gelmiştir. Ancak, Genel GSYH gelişim hızı ile kıyaslandığında Tarımsal GSYH gelişim hızı daha az oranda artmaktadır. Bu durumun nedenini ise geleneksel üretim yöntemlerinin kullanıldığı tarım sektöründeki gelir artış hızının diğer sektörlerden daha düşük olması oluşturmaktadır.

Türkiye'de tarım sektörünün 2019 yılsonu itibarıyla ihracat rakamlarına bakılacak olursa Tablo 2'de buna ilişkin veriler yer almaktadır. Bu tablodaki verilere göre; 2019 yılında 23,3 milyar dolar tarımsal ürün ihracatı gerçekleşmiştir. Tarımsal ürünler içerisinde ihracatı en fazla gerçekleştiren mal grubu bitkisel ürünler olmuştur. Genel ihracat toplamı içerisinde tarımsal ihracatın %13'lük bir paya sahip olduğu görülmektedir. 2019 yılında, tarımsal ihracat genel olarak 2018 yılına göre artış kaydetmiştir. İhracatta en fazla artış gerçekleştiren mal grubu ise ağaç ve orman ürünleri olmuştur.

Tablo 2: 2018 ve 2019 Yılına İlişkin Türkiye'de Tarım Sektörü İhracat Rakamları

SEKTÖR	2018 (1000\$)	2019 (1000\$)	Değişim (‘19/‘18)	Pay (19) (%)
I. Tarım	22.623.982	23.394.512	3,4	13,0
A. Bitkisel Ürünler	15.098.781	15.348.591	1,7	8,5
B. Hayvansal Ürünler	2.510.580	2.514.132	0,1	1,4
C. Ağaç Ve Orman Ürünleri	5.014.621	5.531.790	10,3	3,1
Genel İhracat Toplamı	176.860.826	180.468.488	2,0	100,0

Kaynak: TİM, 2020.

Türkiye’de 2019 yılında ülkelere göre en çok ihraç edilen tarım ürünlerini gösteren Tablo 3’e göre; en fazla ihracatı gerçekleştirilen mal grubu hububat, bakliyat, yağlı tohumlar ve mamulleri olup, en fazla tarımsal ürün ihraç ettiğimiz ülkenin Irak olduğu görülmektedir. Yaş meyve ve sebze ihracatı ise en fazla Rusya Federasyonu’na gerçekleştirilmektedir. Bunların dışında, fındık ve mamulleri en fazla İtalya’ya, meyve, sebze, kuru meyve ve mamulleri Almanya’ya, tütün İran’a, zeytin ve zeytinyağı ABD’ye, süs bitkileri ve mamulleri ise en fazla Hollanda’ya ihraç edilmektedir.

Tablo 3: 2019 Yılında Ünelere Göre En Çok İhraç Edilen Ürünler

ÜRÜN	ÜLKE	İHRACAT MİKTARI (1000\$)
Hububat, Bakliyat, Yağlı Toh. ve Mam.	Irak	1.318.989,72
Mobilya, Kâğıt ve Orman Ürünleri	Irak	913.856,63
Yaş Meyve ve Sebze	Rusya Fed	746.572,50
Su Ürünleri ve Hayvansal Mamuller	Irak	582.932,80
Fındık ve Mamulleri	İtalya	547.813,22
Meyve Sebze Mamulleri	Almanya	203.193,75
Kuru Meyve ve Mamulleri	Almanya	191.232,47
Tütün	İran	100.412,59
Zeytin ve Zeytinyağı	Abd	55.517,17
Süs Bitkileri ve Mamulleri	Hollanda	28.553,11

Kaynak: TİM, 2020.

3. TARIM SEKTÖRÜ FİNANSMANI

Tarım işletmesi en temel ve yalın hali ile tarımsal ürün üreten ekonomik birimler olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca genel bir tanımlama yapılacak olursa, tarım işletmesi, deniz, akarsu, toprak, göl gibi doğal kaynaklara dayanan, temel özelliği hayvan ve bitki üretimi olan faaliyetleri kar elde etmek amacıyla yürüten ekonomik ve iktisadi kuruluşlardır.

Türkiye’de tarım işletmelerinin çok büyük bir kısmı küçük işletme ölçeği düzeyinde kaldığından dolayı işletmeler kurumsallaşmış bir yönetim yapısına sahip olmamaktadır. İşletme yöneticileri aynı zamanda işletme sahibi olan çiftçilerden oluşmakta olup işletmelerin finansal yönetimi de yine bu kişiler tarafından yürütülmektedir. Dolayısıyla işletme sahipleri her ne kadar finans konusunda uzman olmasalar da işletmelerinin finansman ihtiyaçlarını yönetmek durumundadır. Ersoy ve Özsoy (2017), Türkiye’de tarım finansmanının sorunlarını ele aldıkları çalışmalarında sektörün finansman temini konusunda en temel sorunlarını bilgilendirme eksikliği, yüksek faiz oranları/maliyetler, denetleme ve uygulama olarak dört başlıkta özetlemişlerdir.

20. yüzyılın başlarından itibaren gelişmiş ülkelerde tarımsal kalkınma ve sanayileşmeye bağlı olarak artan finansman taleplerinin karşılanabilmesi adına çeşitli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Bülbül, 2006: 1). Bu çalışmalar içerisinde tarımın finansmanı da önemli bir yer edinmiştir.

Günümüzde modern üretim olanaklarına sahip olan tarım sektöründe tarım girdilerinin kullanımı, tarımsal üretim ve yatırım için öz sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır. Öz sermayeye sahip olmayan tarım işletmelerinin ihtiyacı olan finansmanı karşılayabilmesi ve tarımsal faaliyetlerini sürdürebilmesi ise finansal yönetimini başarılı şekilde gerçekleştirmesine bağlıdır. Bu bağlamda günümüz ekonomi konjonktürü içerisinde işletmelerin üretim, pazarlama gibi fonksiyonlarını başarılı bir şekilde yönetebilmesinin yanı sıra finansal yönetim fonksiyonunu da başarılı bir şekilde yönetebilmesi büyük önem taşımaktadır.

Özellikle bina, arazi ve hayvancılık gibi likiditesi düşük olan varlık kalemlerine yatırımın söz konusu olduğu tarım sektöründe üretilen ürünlerin nakde çevrilmesi zor olmaktadır. Ayrıca, tarım işletmelerinde üretilen ürünler aile içerisinde tüketilmekte veya hayvan yemi olarak kullanılmakta ancak bu tüketimin parasal değeri hesaplanmadığından tarım işletmelerine kredi sağlayan kuruluşlar tarafından yapılan analizler yanıltıcı olabilmekte olup, söz konusu bu kuruluşların tarım işletmeleri üzerinde yaptıkları analizlerde daha özenli davranmaları gerekmektedir (Bülbül, 2006: 60,62). Bu nedenlerle, tarımsal üretimin sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşıyan ve kendine has özellikler barındıran tarım sektörünün finansman ihtiyaçlarının farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmesi ve sektörün ruhuna uygun bir finansman politikasının belirlenmesi büyük önem taşımaktadır.

3.1. Tarımsal Finansmanın Özellikleri

Tarım sektörünün ve tarımsal işletmelerin diğer işletmelere göre faaliyet özelliklerinin farklılığı tarımın finansmanının da kendine özgü özellikler göstermesine neden olmaktadır. Tarım işletmelerinin bahsedilen farklı yönleri ve tarım işletmelerini diğer işletmelerden ayıran finansal özellikler başlıklar halinde şu şekilde sıralanabilmektedir (Çetin, 2014: 14).

- Tarımsal işletmelerin küçük ölçekli olması ve tasarruf yetersizliği,
- Sermaye devir hızının düşüklüğü,
- Tarımsal üretimin doğal koşullara bağımlılığı,
- Tarım işletmelerinin sermaye yapısı ve üretim faktörleri içinde bağlı varlıkların payının yüksekliği,
- Tarımsal finansmanın subjektif özellikleri,

Bu özelliklerden ilk dördüne, tarımsal finansmanın objektif özellikleri, sonuncusuna ise subjektif özelliği denilebilmektedir.

Yukarıda başlıklar halinde sıralanmış olan, tarım işletmelerini diğer işletmelerden ayıran ve tarım işletmelerinin finansmanı açısından farklı yönlerini içeren özellikler aşağıda kısaca açıklanmaktadır (Çetin, 2014: 15):

- **Tarımsal İşletmelerin Küçük Ölçekli Olması ve Tasarruf Yetersizliği:** Tarım işletmeleri genellikle küçük ölçek düzeyinde ve aile bireylerinin ihtiyaçlarının karşılanması boyutunda kalması dolayısıyla diğer işletmelere göre farklılık arz etmektedir. Bu bakımdan tarım işletmelerinde karlılık ikinci planda tutulmaktadır.

- **Sermaye Devir Hızının Düşüklüğü:** Tarım işletmeleri, içerisinde bulunduğu faaliyet alanının ruhu ve yapısı gereği büyük ölçüde mevsimsel bir üretim özelliği göstermektedir. Bu durum ise kesikli bir üretim özelliği olduğunun bir göstergesidir. Tarımsal üretimin kesikli özellik göstermesi ise üretim döneminin uzun olması, haliyle işletmeye gelen nakit akışlarının hasat sonrasında gerçekleşmesi sonucunu diğer bir ifadeyle sermayenin yılda bir defa devretmesi durumunu ortaya çıkarmaktadır.

- **Tarımsal Üretim Doğal Koşullara Bağımlılığı:** Tarımsal üretimde, faaliyetlerin doğa koşullarından doğrudan etkilenmeleri sebebiyle tarımsal işletmelerin finansal yönetimlerini yapabilmeleri daha zor ve bir o kadarda önemli bir durumdur. İşletmeler açısından bu durum fonların temini, kullanımı ve geri ödemesi açısından diğer faaliyet alanlarına göre birtakım farklılıklar oluşturmaktadır. Bu bakımdan tarımsal faaliyet alanlarının çok büyük çoğunluğunda doğal koşullara olan hassasiyet nedeniyle finansal piyasaların tarıma yönelmesinde büyük bir engel oluşturmaktadır.

- **Tarım İşletmelerinin Sermaye Yapısı ve Üretim Faktörleri İçinde Bağlı Varlıkların Payının Yüksekliği:** Tarım işletmelerinde faaliyetlerin doğası gereği arazi, sermaye unsurunun büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra tarım işletmelerinde sermaye unsurları dağılımına bakıldığında büyük ölçüde binalar, makine ve ekipmanlar gibi sabit sermaye unsurları döner varlıklara nispeten daha büyük oranda yer almaktadır. Bu nedenle tarımsal üretim sürecinde işletme sermayesinin düşüklüğü finansman ihtiyacının da daha fazla olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

3.2. Tarım Sektörünün Finansal Analizi

Bu bölümde, T.C. Merkez Bankası tarafından, 2009 ile 2019 yılları arasında Türkiye’de faaliyet gösteren tarım işletmelerinin finansal tablolarından faydalanılarak oluşturulan sektör bilanço ve gelir tablosu verileri kullanılmak suretiyle tarım sektörünün mali analizi yapılacaktır. T.C. Merkez Bankası tarafından sektöre ilişkin mali tablolar hazırlanırken, sektör bilançosuna dahil edilen firma sayıları yıllar itibarıyla değişiklik gösterdiğinden, (Örneğin 2009 yılı sektör bilançosu 5.557 firma verisi ile hazırlanırken 2014 yılında 7.780, 2019 yılında 10.270 firma verisi kullanılmıştır.) ilgili finansal tablo kalemlerindeki artışın firma sayısındaki artıştan mı yoksa mevcut firmaların durumlarındaki değişmeden mi kaynaklandığını ayırt etmek mümkün olmayacağından ve karşılaştırmalı tablolar analizi ile trend analizi sağlıklı bir sonuç vermeyeceğinden bu analiz tekniklerine çalışmada yer verilmemiştir. Bunlar dışında dikey analiz ve oran analizleri ile sektörün finansal durumuna ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır.

3.2.1. Dikey Analiz

Tablo 4: Ana Hesap Gruplarının Aktif ve Pasif İçerisindeki Payları (%)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Dönen Varlıklar	52	52	51	49	52	51	51	51	55	58	59
Duran Varlıklar	48	48	49	51	48	49	49	49	45	42	41
Kvyk	39	39	41	42	46	47	47	48	47	49	50
Uvyk	13	15	18	16	16	17	17	17	17	17	16
Özkaynaklar	48	47	41	41	38	37	35	36	36	34	34

Tablo 4 incelendiğinde; bilançonun aktif kısmında yıllar itibarıyla dönen varlıkların duran varlıklara göre arttığı, sektörde yer alan firmaların uzun vadeli yatırımları içeren duran varlıklardan ziyade daha kısa vadeli likiditesi yüksek olan dönen varlıklara yatırım yaptığı görülmektedir. Duran varlıklardaki azalma, firmaların uzun vadeli yatırımları (arsa, arazi, demirbaş, bina vb.) azalttıkları veya dönen varlıklardan daha az miktarda artırdıkları anlamı taşımaktadır. Sektörde özellikle 2016 yılından sonra firmaların likiditesi yüksek varlıklara yatırım yaptıkları, gelirlerini daha çok likiditesi yüksek olan dönen varlık hesaplarına yönlendirdikleri anlaşılmaktadır. Özellikle tarım sektöründe yer alan emtiaların daha çok bozulma riskine sahip olmalarından ötürü üretildiği cari dönem içerisinde tüketilmesi veya satılması, tarım işletmelerinin bilançosunda aktiflerin içinde dönen varlıkların ağırlığının artmasına neden olduğu düşünülmektedir.

Bilançonun pasif kısmı incelendiğinde ise; yıllar itibarıyla sektörde yer alan firmaların özkaynaklarında ciddi bir azalma görülmektedir. Sektör 2009 yılında %48 seviyelerinde özkaynaklarla finanse edilirken bu oran 2019 yılına gelindiğinde %34 seviyelerine kadar düşmüştür. Bu durum ise sektörün zamanla dış kaynaklarla finanse edildiğini göstermektedir. Yıllar itibarıyla sektörde yer alan firmaların faaliyetlerini yürütebilmek için risk açısından daha yüksek olan borçlanma yolunu seçtikleri anlaşılmaktadır. Tarım işletmeleri ürettikleri ürünleri kısa vadede satıp ya da nakde dönüştürüp maliyet/vade ilişkisini göz önüne alarak daha çok kısa vadeli yabancı kaynakları tercih etmişlerdir.

Sektörün borçlarına vade süreleri baz alınarak bakıldığında, 1 yıldan kısa sürede ödemekle yükümlü oldukları kısa vadeli yabancı kaynaklarının, 1 yıldan uzun sürede ödemekle yükümlü oldukları uzun vadeli yabancı kaynaklardan daha yüksek oranda olduğu ve yıllar itibarıyla da bu oranın kısa vadeli yabancı kaynaklar lehine arttığı görülmektedir.

Kısa vadeli yabancı kaynaklar ile dönen varlıklar arasındaki ilişkiye bakılacak olursa 2009 ile 2019 yılları arasındaki verilere göre kısa vadeli yabancı kaynakların dönen varlıklardan daha düşük oranda olduğu, dönen varlık finansmanının aynı zamanda uzun vadeli yabancı kaynak veya özkaynak ile de gerçekleştirildiği görülmektedir. İşletmelerin finansman politikalarında dönen varlıklarını kısa vadeli yabancı kaynaklar ile duran varlıklarını ise uzun vadeli yabancı kaynaklar veya özkaynaklar ile finanse etmesi gerektiği göz önünde bulundurulduğunda, tarım sektörünün bu çerçevede finansman politikasında sıkıntı yaşadığı görülmektedir. Dönen varlık finansmanında uzun vadeli yabancı kaynak ya da özkaynağa yönelmek zorunda kalması ağırlıklı ortalama sermaye maliyetini artırmaktadır.

3.2.2. Oran Analizi

Tarım sektörüne ilişkin Tablo 5’te mali analiz verileri yer almaktadır. Çalışma konusunu daha yakından ilgilendirmesi bakımından aşağıda finansal kaldıraç oranı ile finansman oranı verileri kapsamında bir değerlendirme yapılmıştır.

Tablo 5: Tarım Sektörüne Ait Oran Analiz Tablosu

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
LİKİDİTE ORANLARI											
Cari Oran	1,32	1,33	1,24	1,16	1,14	1,09	1,08	1,07	1,16	1,19	1,16
Asit Test Oranı	0,58	0,63	0,58	0,56	0,55	0,57	0,57	0,56	0,57	0,55	0,55
Nakit Oranı	0,14	0,19	0,15	0,13	0,13	0,13	0,11	0,12	0,13	0,13	0,13
FİNANSAL YAPI ORANLARI											
Finansal Kaldıraç Oranı	0,52	0,53	0,59	0,59	0,62	0,63	0,65	0,64	0,64	0,66	0,66
Finansman Oranı	0,91	0,87	0,70	0,70	0,62	0,57	0,54	0,55	0,55	0,52	0,50
Kvyk/Özkaynaklar Oranı	0,39	0,39	0,41	0,42	0,46	0,47	0,47	0,48	0,47	0,49	0,50
Uvyk/Özkaynaklar Oranı	0,13	0,15	0,18	0,16	0,16	0,17	0,17	0,17	0,17	0,17	0,16
Mali Borçların Toplam Yabancı Kaynaklar Oranı	0,37	0,41	0,41	0,43	0,44	0,42	0,43	0,39	0,40	0,36	0,34
KARLILIK ORANLARI (%)											
Faaliyet Karlılığı	3,76	4,65	3,41	3,30	2,93	3,67	3,81	2,07	4,97	5,10	5,02
Bilanço Karlılığı	0,34	4,57	0,40	2,30	1,11	0,68	1,08	-0,23	2,81	2,32	2,57
Özkaynak Karlılığı	-0,88	5,15	-0,55	2,42	0,95	0,26	0,94	-1,20	4,21	3,28	4,20
Aktif Karlılığı	-0,42	2,40	-0,23	1,00	0,36	0,10	0,33	-0,43	1,50	1,12	1,42
Finansman Gideri/Net Satış Oranı	3,42	1,80	2,33	2,55	2,78	3,61	3,72	3,47	3,57	3,66	3,87

3.2.2.1. Finansal Kaldıraç Oranı

İşletmenin varlıklarının hangi oranda yabancı kaynaklar ile finanse edildiğini gösteren orandır. Kaldıraç oranı işletmelerin kredi değerliliği ve riski bakımından da fikir vermektedir (Toroslu ve Durmuş, 2017).

Tarım sektöründe 2009 yılında 0,52 olan finansal kaldıraç oranının 2019 yılına kadar artarak 0,66 seviyesine geldiği görülmektedir. Bu oranlardan, sektörde yer alan firmaların varlıklarını yıllar itibarıyla daha çok yabancı kaynaklarla finanse ettikleri anlaşılmaktadır. Zira aktiflerinin yarısından fazlasının borçlanma yoluyla elde edilmiş olduğu görülmektedir. Dolayısıyla tarım sektöründe faaliyet gösteren firmaların borç yüklerinin oldukça fazla olduğu değerlendirilmektedir.

3.2.2.2. Finansman Oranı

Finansman oranı özkaynakların toplam borçlara oranını göstermektedir. Yani firmaya çeşitli şekillerde finansman sağlayanların, ortaklara oranla firmaya ne ölçüde yatırım yaptığını gösteren bir orandır (Peker ve Baki, 2011). Finansal bağımsızlığın ve finansal gücün önemli göstergelerindedir.

Son 11 yıla ilişkin tarım sektörü finansman oranı incelendiğinde; 2009 yılında 91 olan rasyonun 2019 yılında 50 seviyelerine düştüğü, bu yıllar arasında bu değer sürekli azalan bir eğilim izlediği dolayısıyla sektörde yer alan firmaların özkaynaklarının yabancı kaynakları karşılama oranının her geçen yıl azaldığı görülmektedir. Ayrıca finansman oranı değerinin düşük olmasının, alacaklıların güvence içinde olmamasına, işletmeye yeni kredi vereceklerin güvence istemesine (ipotek, teminat...gibi) ve borçlanma maliyetleri ile faiz giderlerinin artmasına neden olacağı değerlendirilmektedir.

3.2.3. Sektör Riskine İlişkin Değerlendirmeler

Sektör riski özellikle finansman konusunda fon sağlayıcılar açısından büyük bir öneme sahiptir. Tarım sektörünün finansmanı ile ilgili yapılan bu çalışmada tarım sektörünün risk durumuna ilişkin değerlendirmeler yapılarak mevcut durumun ortaya konulması da önem arz etmektedir. Bu kapsamda, piyasa koşullarında sektörün veya firmaların risk durumunun tespit edilebilmesi için çeşitli parametrelerden faydalanılabilmektedir. Bu bölümde tarım sektörünün risk durumu ile ilgili değerlendirme yapılabilmesi amacıyla T.C. Merkez Bankası tarafından derlenen sektör riski verilerinden faydalanılmıştır.

Tablo 6: Tarım Sektöründe Kullanılan Kredinin TL ve Yabancı Para Cinsinden Payları (%)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Nakdi Kredi	86	81	80	82	82	86	86	88	77	76	87
-TL	59	63	67	67	69	77	75	77	64	59	69
-YP	27	18	14	15	13	9	12	11	13	17	18
Gayri Nakdi Kredi	14	19	20	18	18	14	14	12	23	24	13
-TL	11	13	15	13	12	11	10	9	18	18	7
-YP	3	7	5	5	6	3	4	3	5	6	6

Sektör riskine ilişkin en önemli göstergelerden birisi sektörün kur riskine maruz kalıp kalmayacağıdır. Kullanılan kredilerin ne kadarlık kısmının yabancı para cinsinden ne kadarlık kısmının Türk lirası cinsinden olduğu ise kur riskinin öngörülebilmesi açısından önemli bir veridir. Tarım sektöründe kullanılan kredi türü incelendiğinde, kullanılan kredilerin yıllar itibarıyla genellikle %80'den fazlası nakdi, yaklaşık %20'si ise gayri nakdi kredilerden oluşmaktadır. Ayrıca, 2009, 2010, 2012, 2018 ve 2019 yıllarında toplam kullanılan kredinin %20'den fazlasının yabancı para cinsinden olduğu görülmektedir. Özellikle 2018 ve 2019 yıllarında yabancı para cinsinden kredi kullanımının

artmasının, sektörün kurda meydana gelebilecek dalgalanmalara karşı daha kırılğan bir yapıda olmasına ve kurdaki ani yükselişlerde borç ödeme noktasında güçlük çekilebilmesine neden olabileceği değerlendirilmektedir.

Tablo 7: Toplam Kredi İçerisindeki Tasfiye Edilecek Kredi Oranı (%)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Tasfiye Olunacak Kredi	5	3	2	2	1	2	2	5	4	4	7

Tasfiye edilecek kredi; borçlu ile banka arasında akdedilmiş olan geri ödeme anlaşmasının önemli derecede bozulması sonucunda tahsilatta meydana gelen gecikme ve zarar olasılığının doğması neticesinde bankaların sorunlu hale gelen krediyi tasfiye olunacak alacaklar hesabına aktarması şeklinde gerçekleştirilen işlemdir (Selimler, 2015: 133).

Toplam kredi içerisindeki tasfiye olunacak kredi oranı incelendiğinde, 2010 ile 2015 yılları arasında oranın düşük olduğu ancak 2015 yılından sonra söz konusu oranın yükseldiği görülmektedir. 2019 yılında ise bu oran son 11 yılın en yüksek seviyesine çıkmıştır. Sonuç itibarıyla tarım sektörünün kredi geri ödemelerinde son yıllarda daha fazla aksama meydana geldiği anlaşılmaktadır. Ancak sektörün finansal riski genel olarak düşük seviyelerdedir.

Tablo 8: Toplam Borç İçindeki Tahvil, Finansman Bonusu ve Leasing Amaçlı Fon Kullanımı Gibi Alternatif Borçlanma Araçlarının Payı (%)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Tahvil	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Finansman Bonusu	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Leasing Amaçlı Fon Kul.	0,01	0,00	0,06	0,19	0,23	2,82	2,71	2,13	1,77	2,10	1,94

Tarım sektöründe alternatif borçlanma araçlarının payı Tablo 8’de gösterilmekte olup, son 11 yılda tahvil veya finansman bonusu ihracı bulunmadığı, 2013 yılından sonraki süreçte ise leasing amaçlı fon kullanımında artış meydana geldiği görülmektedir. Bu durum ise sektörün alternatif bir borçlanma aracı olan leasing amaçlı fon kullanımına yönelik talebinin arttığını göstermektedir. Ancak tarım sektörünün genel anlamda kaynak temin yönteminin kredi kullanımı şeklinde olduğu görülmektedir.

4. ALTERNATİF BİR FİNANSMAN YÖNTEMİ OLARAK SELEM SÖZLEŞMELERİ

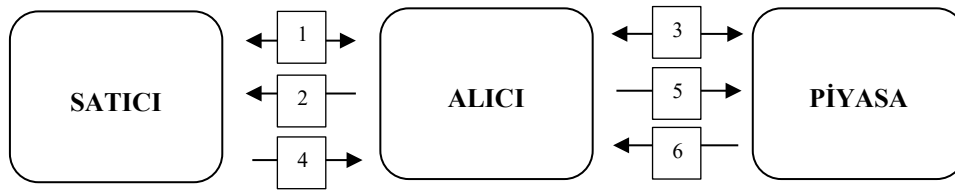
Finansal piyasalarda fon ihtiyacının karşılanabilmesi bakımından işletmeler çeşitli kaynaklara başvurabilmektedir. Bu bağlamda küresel ekonomilerde olduğu gibi Türkiye’de de alternatif finansman teknikleri mevcuttur. İşletmelerin yararlanabilecekleri başlıca alternatif finansman kaynakları forfaiting, faktoring, franchising, barter, finansal kiralama, KGF, melek yatırım, kitle fonlama sistemi, risk sermayesi ve KOBİ borsası, İslami bankacılık şeklinde sayılabilmektedir. Bunların yanı sıra özellikle tarım sektörünün finansmanı için geliştirilmiş alternatif bir finansman yöntemi de selem sözleşmeleridir.

Selem kelimesi sözlükte “*teslim olmak, teslim etmek, peşin bedelle mahsul almak*” gibi anlamlara gelen bir fıkıh terimi olarak nitelikleri önceden belirlenebilen vadeli malların peşin bedel ödemek suretiyle satımını ifade eden bir kavramdır (Aybakan, 2009:402).

Selem sözleşmeleri genellikle tarımsal sektörün finansmanı için kullanılan bir yöntemdir. Literatürde farklı yönleriyle incelenmiş olan selem sözleşmeleri alıcı tarafından, belirlenen ürünlerin fiyatlarının peşin olarak ödendiği, satıcının ise önceden belirlenmiş olan ürünleri belirli bir tarihte ve yerde teslim etmeyi taahhüt ettiği sözleşmeler olarak tanımlanmaktadır. Selem sözleşmelerinin konusunu ise niceliği ve kalitesi önceden belirlenebilen diğer bir ifade ile standartlaştırılabilen ürünler

oluşturmaktadır (Aburaida, 2011). Bunun yanı sıra selem sözleşmelerinin istisnai olarak kullanıldığı tarım dışı imalat sektörlerinde altın, para ve gümüş gibi varlıkların satışından elde edilen gelir faiz geliri olarak nitelendirildiği için bu ürünler selem sözleşmelerinin konusunu oluşturmamaktadır (Serpam, 2013).

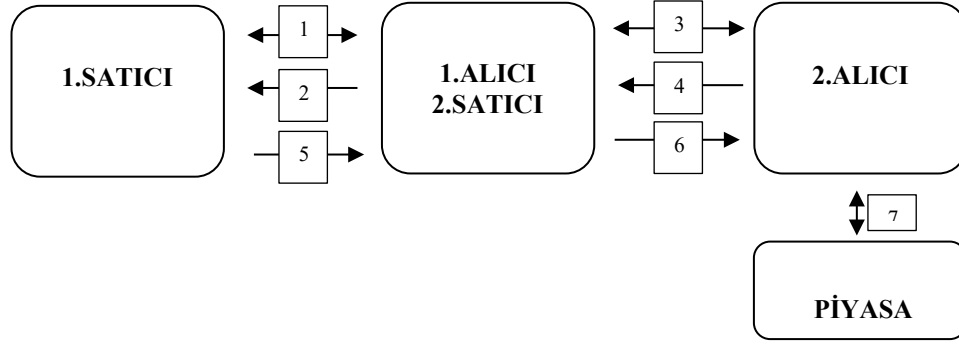
Ürünün tesliminin hasat sonrası bir tarihte taahhüt edilmesi karşılığında ürün bedelinin peşinen ödendiği bir sözleşme türü olan selem sözleşmelerinde, peşin alınan bedel karşılığı teslim edilmesi gereken ürünün ileri bir tarihte teslim yükümlülüğünün olması bu finansman yönteminde birtakım riskler barındırmaktadır. Bu risklerin ortadan kaldırılabilmesi adına selem sözleşmelerinde bazı unsurların mevcut olması gerekmektedir. Bu unsurlar; ürünlerin teslim yeri ve zamanı, miktarı, cinsi ve kalitesi ile ürün karşılığı ödenmesi gereken bedeldir. Bahsedilen bu unsurların belirlenmesi akabinde alıcı ve satıcı tarafından ileriki bir tarihte ürünün teslim edilmesi karşılığında anlaşılan bir bedel üzerinden sözleşme akdedilir. Selem sözleşmelerinin işleyiş süreci bir model olarak şu şekilde ifade edilebilmektedir (Arzova ve Şahin, 2019: 38):

Şekil 1: Basit Selem Sözleşmesi Modeli

1. Satıcı ile alıcı arasında sözleşme bedeli, ürünün kalitesi, nevi ve miktarı, teslim zamanı ve şekli gibi bilgileri içeren sözleşme akdedilir.
2. Alıcı tarafından, sözleşmede belirlenen koşullar çerçevesinde ürün daha sonraki bir tarihte alınmak üzere bedel peşin ödenir.
3. Alıcı ileriki tarihte teslim alacağı ürünleri piyasaya sözleşme bedelinin üzerinde satmak için anlaşır.
4. Satıcı tarafından teslim zamanı gelen ürünler alıcıya teslim edilir.
5. Alıcı teslim aldığı ürünleri daha önceden piyasada anlaştığı üçüncü kişiye teslim eder.
6. Alıcı piyasaya sattığı ürünün bedelini tahsil eder.

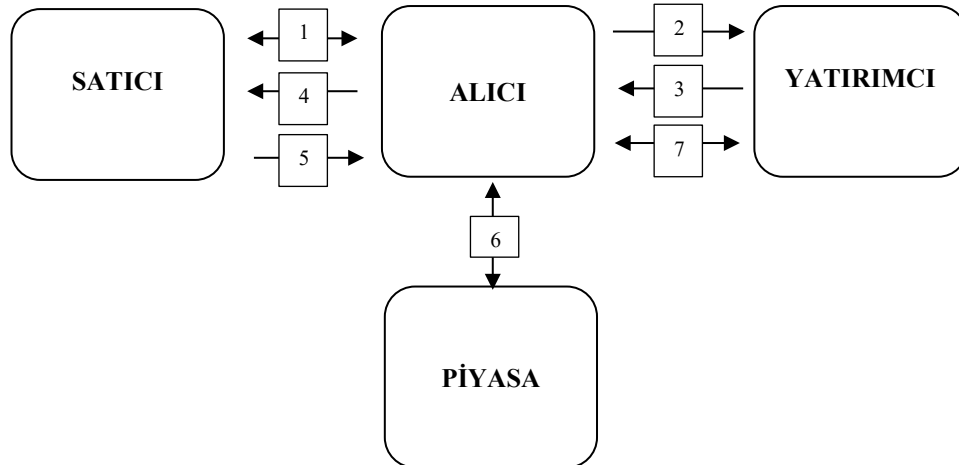
En sade ve basit şekilde selem sözleşmeleri bu şekilde gerçekleştirilmektedir. Ancak selem sözleşmeleri, selem esaslı kira sertifikaları ile ya da zincirleme selem sözleşmesi şeklinde de gerçekleştirilebilmektedir. Selem alıcısının bir başka selem sözleşmesi yaparak sözleşmeden doğan riski azalttığı zincirleme selem sözleşmelerinin işleyiş süreci bir model üzerinde şu şekilde gerçekleştirilmektedir (Arzova ve Şahin, 2019):

Şekil 2: Zincirleme Selem Sözleşmesi Modeli

1. Satıcı ile alıcı arasında sözleşme bedeli, ürünün kalitesi, nevi ve miktarı, teslim zamanı ve şekli gibi bilgileri içeren sözleşme akdedilir.
2. Alıcı tarafından, sözleşmede belirlenen koşullar çerçevesinde ürün daha sonraki bir tarihte alınmak üzere bedel peşin ödenir.
3. İlk selem işleminin alıcısı bir başka selem sözleşmesi akdetmek için başka bir alıcı ile anlaşır.
4. İlk alıcı ürünleri sonraki bir tarihte teslim etmek üzere ürün bedelini peşin tahsil eder.
5. Zincirleme selem sözleşmesinin ilk satıcısı ürün teslim tarihi geldiğinde ürünleri ilk alıcıya teslim eder.
6. İlk alıcı gerçekleştirdiği ikinci selem sözleşmesi kapsamında ilk sözleşmeden teslim aldığı ürünü ikinci alıcıya teslim eder. İlk alıcı bu durumda ikinci selem sözleşmesinin satıcısı konumunda bulunmaktadır.
7. İkinci selem sözleşmesinin alıcısı ise aldığı ürünleri piyasada satıcıya ödediği bedelin üstünde satarak kar elde eder.

Bunların yanı sıra zincirleme selem sözleşmesinde olduğu gibi selem sözleşmelerinde, alıcı konumunda olan taraf akdetmiş olduğu selem sözleşmesi akabinde bir başka selem sözleşmesi de gerçekleştirmek suretiyle satıcı konumuna geçebilmektedir. Bu bağlamda, bir başka yöntem olarak ise selem esaslı kira sertifikası ihraç edilmek suretiyle yapılan sözleşme modeli bulunmaktadır. Selem esaslı kira sertifikaları ile selem sözleşmelerinden doğan risk belirli bir düzeyde azaltılmış olabilmektedir. Selem esaslı kira sertifikası ihracı ile selem sözleşmeleri akdedilmesine ilişkin model ise şu şekilde uygulanabilmektedir:

Şekil 3: Selem Esaslı Kira Sertifikası Yöntemiyle Selem Sözleşmesi Modeli

1. 1.Satıcı ile alıcı arasında sözleşme bedeli, ürünün kalitesi, nevi ve miktarı, teslim zamanı ve şekli gibi bilgileri içeren sözleşme akdedilir.
2. Sözleşmede belirtilen ürünleri peşin bedeller almayı taahhüt eden taraf, üzerindeki borç yükünü azaltmak amacıyla piyasaya selem esaslı kira sertifikası ihraç eder.
3. Yatırımcılar tarafından söz konusu kira sertifikaları satın alınarak bir nevi selem sözleşmelerinin alıcı konumunda yer alırlar. Bu suretle selem işlemi için kaynak sağlamış olmaktadırlar.
4. Alıcı sağladığı bu kaynak ile selem sözleşmesinde taahhüt ettiği bedeli satıcıya öder.
5. Selem sözleşmesinde belirlenen tarih ve yerde satıcı alıcıya ürünleri teslim eder.
6. Alıcı tarafından teslim alınan mal satıcıya ödenen bedelin üzerinde piyasaya satılarak aradaki fark kadar kar elde edilir.
7. Alıcı tarafından elde edilen kar ise daha önceden selem esaslı kira sertifikası almış olan yatırımcıya dağıtılır.

Selem sözleşmelerinin risklerine karşı kullanılabilir olan zincirleme selem ve kira sertifikası esaslı selem sözleşmeleri konuya yeni boyutlar kazandırması açısından önem arz etmektedir. Yukarıda yer alan modellerde selem sözleşmelerinin taraflarını oluşturan unsurlar tarımsal üretim ve sonraki süreçte rol oynayan gerçek veya tüzel kişiler olabilmektedir. Burada satıcı, bireysel veya kurumsal üretici, kooperatif veya önceden akdedilmiş bir başka selem sözleşmesinin alıcısı olabilir. Alıcı konumunda ise selem sözleşmelerinin faizsiz bir finansman aracı olma özelliği nedeni ile katılım bankaları yer alabilmektedir. Ayrıca selem sözleşmelerinin alıcı konumunda Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) gibi kamu kurumlarının da olması selem sözleşmelerinden doğacak risklerin en aza indirilmesi ve daha güvenilir bir finansman kaynağı olması açısından önemli bir avantaj sağlaması beklenmektedir.

Yukarıda belirtilen farklı modellerde gerçekleştirilebilecek olan selem sözleşmeleri tarımsal finansmanda geleneksel yöntemlerin yanında alternatif bir finansman yöntemi olarak kullanılabilir. Tarımsal üretim yapan çiftçilere ve tarım işletmelerine hasat zamanından önce ihtiyaç duydukları finansmanın temin edilebilmesi açısından fayda sağlayacak olan selem sözleşmeleri, ürünleri satın alanların aynı zamanda finansman sağlayan taraf olması bakımından finansman temin süreçlerinde üreticilere kolaylık sağlamaktadır. Özellikle faiz hassasiyeti olan çiftçilerin finansman temininin sağlanması için alternatif bir yöntem olan selem, bilhassa kısa vadeli ve mikrofinans ihtiyacı olan üreticiler için de etkili bir finansman yöntemi olarak değerlendirilmektedir.

İslam Konferansı Teşkilatı'na bağlı İslam Fıkıh Akademisi'nin 1-6 Nisan 1995 tarihleri arasında düzenlemiş olduğu dokuzuncu dönem toplantısında selem sözleşmeleri ve çağdaş uygulamaları ile ilgili konular ele alınmış olup, 85 sayılı kararda da klasik fıkhi görüşlerin ifade edilmesi akabinde selem sözleşmelerinin finans kurumları tarafından çeşitli tarım ve sanayi faaliyetlerinin finansman ihtiyaçlarının karşılanması, bunun yanı sıra küçük işletmelere makine gibi ekipmanların sağlanması amaçlarıyla kullanılabilmesi, elde edilen ürünlerin ise üreticiden alınarak pazarlanabileceği belirtilmiştir (Aybakan, 2009: 405). Ancak İslam Fıkıh Akademisi tarafından ortaya atılan bu önerinin Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankaları tarafından henüz yeterince uygulanmadığı görülmektedir. Zira Türkiye'de faaliyet yürüten katılım bankalarının kullandığı finansman yöntemlerine ve bu yöntemlerin kullanım derecelerine bakıldığı zaman bu daha net görülebilecektir. Aşağıdaki tabloda Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının fon kullandırma yöntemleri ile her bir yöntemin kullanım oranlarını gösteren tablo yer almaktadır.

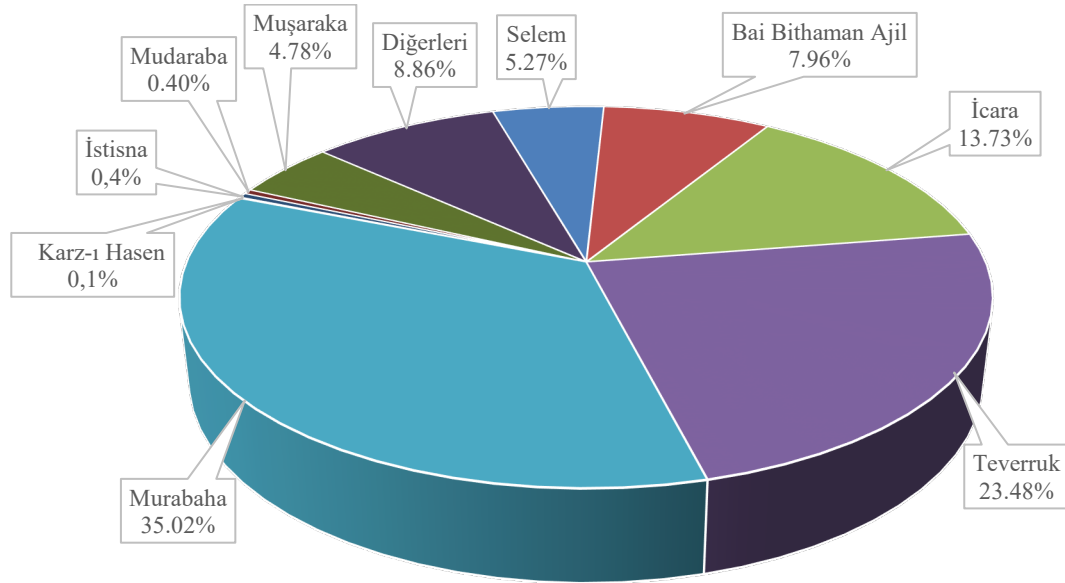
Tablo 9: Türkiye’de Faaliyet Gösteren Katılım Bankaları Tarafından Kullanılan Finansman Türleri

TÜR	TUTAR (MİLYAR TL)	PAY
Murabaha	146,1	92,1 %
Muşaraka	2,4	1,5 %
Kredi Kartları	2,0	1,2 %
İcara (Finansal Kiralama)	8,0	5,2 %
Selem	0	0 %
Toplam	158,5	100 %

Kaynak: BDDK, 2020.

Tablo 9’da yer alan verilere göre; Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının, yüzde 92,1 gibi çok yüksek bir oranda, murabaha yöntemini kullandığı, diğer fon kullandırma yöntemlerinin nispeten çok daha düşük oranlarda olduğu görülmektedir. Selem sözleşmeleri ise Türkiye’de henüz kullanılmayan bir yöntemdir. Ancak Dünya’da selem sözleşmelerinin kullanıldığı ülkeler bulunmaktadır. Buna, 29 tane katılım bankasının faaliyet gösterdiği, Sudan örnek olarak gösterilebilmektedir (Ülev ve Selçuk, 2018).

Dünya’da İslami finans alanında faaliyet yürüten finans kuruluşları tarafından kullanılan finansman yöntemleri ve bunların toplam kullandırılan fon içerisindeki payları ise aşağıda grafik şeklinde gösterilmiştir.

Şekil 4: Dünya’da İslami Finansman Yöntemlerinin Kullanım Oranları (2018Q4)

Kaynak: (Islamic Financial Services Board, 2020)

Grafik incelendiğinde Dünya’da islami finans alanında kullanılan en yaygın finansman yönteminin %35,02 pay ile Murabaha olduğu görülmektedir. Murabahayı ise %23,48 pay ile Teverruk takip etmektedir. Selem sözleşmelerinin ise Dünya’da kullanım oranı %5,27 olarak görülmektedir. Bunların dışında, İcara %13,73, Bai Bithaman Ajil %7,96, Muşaraka %4,78, Mudaraba %0,40, İstisna %0,40, Karz-ı Hasen %0,1 ve diğerleri %8,86 oranında kullanılmaktadır.

Selem sözleşmelerinin Türkiye’de hukuki boyutu incelendiğinde, selem sözleşmeleri ile ilgili hâlihazırda herhangi bir hukuki düzenleme bulunmamaktadır. Ancak 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu (TBK, 2011) incelendiğinde selem sözleşmelerinin Türkiye’de uygulanabilirliği ortaya çıkmaktadır. Selem sözleşmeleri muhteviyatı itibariyle bir satış sözleşmesidir. TBK’nun ikinci bölümünde “Özel Borç İlişkileri” kısmında satış sözleşmeleri ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır. Aynı Kanun’un 207. maddesinde satış sözleşmeleri tanımlanmış olup bu tanıma göre “Satış

sözleşmesi, satıcının, satılanın zilyetlik ve mülkiyetini alıcıya devretme, alıcının ise buna karşılık bir bedel ödeme borcunu üstlendiği sözleşmedir” şeklinde ifade edilmektedir. Selem sözleşmelerinde de durum aynen bu şekildedir. Şöyle ki alıcı ve satıcı tarafından akdedilen sözleşme ile üretici (çiftçi) zilyetliğinde bulunan malı belirli bir bedel karşılığında alıcıya teslim etmeyi taahhüt etmekte, alıcı ise ürün bedelini üreticiye ödemekle yükümlü olmaktadır. Selem sözleşmesi yapıldıktan sonra alıcı ürün bedelini peşinen öder, satıcı ise sözleşmede belirlenen tarihte ürünü alıcıya teslim eder. Bu hususta TBK'nun 207. maddesinde yer alan hükümde; *“Sözleşme ile aksi kararlaştırılmadıkça veya aksine bir âdet bulunmadıkça, satıcı ve alıcı borçlarını aynı anda ifa etmekle yükümlüdürler”* şeklinde belirtilmektedir. Bu maddeden, sözleşmelerde esas olan borçların ifasının eş zamanlı olarak yerine getirilmesi anlaşılmaktadır. Ancak *“sözleşme ile aksi kararlaştırılmadıkça”* ifadesi ile bu duruma bir esneklik kazandırmaktadır. Dolayısıyla Türk Borçlar Kanunu'na göre selem sözleşmelerinde paranın peşin ödenerek malın ileriki bir tarihte teslim edilmesi yönündeki uygulamayı engelleyici bir hüküm yer almamaktadır.

Yakın zamanda ele alınan çalışmalar islami finansın ortalama %20 büyüme hızı ile tüm dünyada yaygınlaştığını (Abedifar vd., 2016), özellikle küresel finansal kriz dönemi süresince geleneksel finansa kıyasla finansal şoklara karşı daha dirençli olduğunu (Bitar vd., 2017) ortaya koymaktadır. Selem sözleşmeleri islami finansın risk yönetminde hedging için sunmuş olduğu önemli bir araçtır. İnsanoğlunun her daim temel ihtiyacı olan beslenmeden başlayıp sunmuş olduğu hammadde ile pekçok sanayi alanının ihtiyacını karşılaması nedeniyle sürdürülebilir olması gereken tarım sektörünün ve çiftçinin desteklenmesi için özel bir araç olarak geliştirilmiştir. Selem sözleşmelerinin neden yoğun olarak kullanılmadığına dair yapılan araştırmalarda selem sözleşmelerinin risk düzeyinin yüksek olması (özellikle mevsimsel tarım alanında), bankaların çiftçinin yılsonu hasatı konusunda dürüst olmayabileceğine dair yaşadığı kaygı, selem sözleşmelerinin çiftçilere yeterince tanıtılmamış olması sıralanmaktadır (Ningsih ve Wardayati, 2016). Uluslararası literatürde Selem sözleşmelerinin neden yoğun olarak kullanılmadığını tespit etmeye yönelik çalışmalar Katılım bankalarına anket uygulanması sonucu elde edilen bulgularla ortaya konulmuştur. Türkiye için henüz bu konuya yönelik bir çalışma ele alınmadığından Türkiye'de Selem Sözleşmesinin tarafı olan Katılım Bankalarının neden bu sözleşmeleri kullanmadıkları önemli bir araştırma sorusu teşkil etmektedir.

5. SONUÇ

Türkiye'nin, jeopolitik konumu, iklimi ve bitki örtüsü, üç tarafının denizlerle çevrili olması ve sahip olduğu ekolojik çeşitlilik gibi nedenlerle tarımsal üretim bakımından oldukça avantajlı bir durumda olmasına rağmen tarım sektöründe yeterli verimliliği ve gelişmeyi sağlayamadığı düşünülmektedir. Bu durumun en önemli nedenlerinden birisini ise tarımın finansmanı noktasında karşılaşılan güçlükler oluşturmaktadır. Tarım, diğer sektörlerden farklı olarak içerisinde oldukça fazla doğal koşullara bağlı risk barındıran, nakit akışını genellikle yılda 1 sefer sağlayan bir yapıya sahip olmasından dolayı finansman konusunda niteliği ve yapısına uygun bir yöntemin belirlenmesi gerekmektedir. Klasik bankacılık mantığında çekilen kredinin geri ödemelerinin aylık olarak yapılması tarım sektörünün doğasıyla bağdaşmamaktadır. Dolayısıyla tarımsal üreticilerin finansman ihtiyacına cevap veren bir finansal sistemin olmayışı ise çiftçilerin işletme sermayesini karşılayacak finansmana ulaşılabilmesinde zorluklar yaşanmasına bu da tarımsal üretimin azalmasına, köyden kente göçe ve tarım ürünlerinde dışa bağımlılığın artmasına neden olmakta, bu durum ise zamanla tarım sektörünün küçülmesi sonucunu doğurmaktadır.

Bu çalışmada tarım sektörünün geçmişten günümüze kadar devam eden finansman sorunu sektöre ilişkin finansal veriler ışığında tespit edilmeye çalışılmış; bu amaçla tarım sektörünün genel durumuna ilişkin bilgiler verilmiş, finansal analizi ve sektöre ilişkin risk değerlendirmesi yapılmıştır. Yapılan analiz ve değerlendirmelerde;

T.C. Merkez Bankası tarafından, 2009 ile 2019 yılları arasında Türkiye’de faaliyet gösteren tarım işletmelerinin toplulaştırılmış finansal tablolarından faydalanılmıştır. 2019 yılında sektöre ilişkin mali tablolar hazırlanırken 10.270 firma incelenmiştir. Tarım sektöründe faaliyet gösteren firmaların çoğunluğunun limited şirket olduğu, anonim şirket şeklinde faaliyet gösteren firmaların sayılarının nispeten daha az olduğu, sektörde faaliyet gösteren firmaların %73,6’sının mikro ölçekli, %25,8’inin küçük veya orta ölçekli, %0,5’inin ise büyük ölçekli işletme sınıfında yer aldığı görülmüştür.

Sektörün genel anlamda likidite durumunun en önemli göstergesi olan cari oranın düşük seviyelerde olduğu anlaşılmıştır. Bu durum sektörün kısa vadeli borçlarını ödeme noktasında sıkıntı yaşayabileceğini düşündürmekte olup, tarım sektörünün cari oranlarının gerek yıllar itibarıyla azalması gerekse düşük seviyelerde olması kısa vadeli borçların yönetilebilmesi açısından firmaları zor durumda bırakabilecek bir husus olarak değerlendirilmektedir. Zira tarım gibi doğal riskleri içerisinde barındıran bir sektörde cari oranın ihtiyaten firmaları sıkıntıya düşürmeyecek bir seviyede olması gerekmektedir.

Yıllar itibarıyla da sektörde yer alan firmaların özkaynak oranında ciddi bir azalma görülmektedir. 2009 yılında toplam kaynakların %48’ini özkaynaklar oluştururken bu oran 2019 yılına gelindiğinde %34 seviyelerine kadar düşmüştür. Dolayısıyla tarım sektörü zamanla yabancı kaynaklarla finanse edilmiş, yıllar itibarıyla da sektörde yer alan firmalar faaliyetlerini sürdürebilmek için risk bakımından daha yüksek olan borçlanma yolunu seçmişlerdir. Bununla birlikte, sektörün borç yapısı incelendiğinde, sektörde yer alan firmaların varlıklarını yıllar itibarıyla daha çok yabancı kaynaklarla finanse ettikleri görülmektedir. Zira aktiflerinin yarısından fazlasının borçlanma yoluyla elde edildiği, firma ortaklarından daha çok alacaklıların firma üzerinde hak sahibi olduğu görülmektedir. Söz konusu borçların ise büyük bir çoğunluğunu kısa vadeli borçlar oluşturmaktadır. Tarım sektöründe ürünlerin mevsimsel ve kesikli şekilde elde edilmesi, sermayenin yavaş devretmesine haliyle de kısa vadeli nakit ihtiyacının artmasına neden olmaktadır. Doğal olarak da tarım sektöründe kısa vadeli borç yükü bir hayli artmaktadır. Ayrıca sektörün borçlarına bakıldığında çok büyük bir oranın mali borçlar hesabından oluştuğu, tedarikçilere ya da ortaklara borçlanmak yerine finansal piyasalara borçlanılma yolunun tercih edildiği görülmektedir.

Tarım sektöründe kullanılan kredi türü incelendiğinde, kullanılan kredilerin genellikle %80’den fazlası nakdi, yaklaşık %20’si ise gayri nakdi kredilerden oluşmaktadır. Ayrıca, 2009, 2010, 2012, 2018 ve 2019 yıllarında toplam kullanılan kredinin %20’den fazlasının yabancı para cinsinden olduğu görülmektedir. Özellikle 2018 ve 2019 yıllarında yabancı para cinsinden kredi kullanımının artmasının, sektörün kurda meydana gelebilecek dalgalanmalara karşı daha kırılgan bir yapıda olmasına ve kurdaki ani yükselişlerde borç ödeme noktasında güçlük çekilebilmesine neden olabileceği değerlendirilmektedir. Tasfiye olunacak kredi oranlarına göre tarım sektörünün kredi geri ödemelerinde son yıllarda daha fazla aksama meydana geldiği anlaşılmaktadır. Ancak sektörün finansal riski genel olarak düşük seviyelerdedir. Bunun yanı sıra sektörde alternatif finansman yöntemlerinden tahvil veya finansman bonusu ihracı mevcut olmayıp son yıllarda leasing amaçlı fon kullanımı yolu tercih edilmiştir.

Tarımsal üreticiler finansman temin edebilmek amacıyla çeşitli yöntemlere başvurabilmektedir. Zira, son yıllarda leasing amaçlı fon kullanımının artması da tarım sektöründe alternatif finansman kaynaklarına olan algıda bir değişiklik olduğunun göstergesidir. Mali analiz sonuçlarından da anlaşıldığı üzere tarım sektöründe özellikle kısa vadeli borç yükünün bir hayli fazla olduğu, sektörde kısa vadeli likidite sıkışıklığının yaşandığı görülmektedir. Ayrıca genel anlamda da tarım sektörünün doğası ve niteliği itibarıyla sermaye devir hızının düşük olması, doğal koşullara bağımlı olması, tasarruf yetersizliği gibi nedenlerle finansmana ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır.

Bu çerçevede tarım sektörünün ihtiyacı olan finansmanın temin edilebilmesi bakımından selem sözleşmeleri gerek tarıma özgü yapısı gerekse çiftçilerin kısa vadeli borç yükünü hafifletebilecek niteliğe sahip olması nedeniyle dikkate değer görülmektedir. Selem sözleşmeleri, tarımsal üreticinin

ürünün hasat dönemini beklemeden ileri bir tarihte teslim etmeyi taahhüt etmesi karşılığında peşin olarak ürünlerini satabildiği sözleşme türleridir. Türkiye’de tarım sektöründe özellikle kısa vadeli yabancı kaynaklara talebin fazla olmasının en önemli nedenlerinden birisinin tarım ürünlerinin belirli bir olgunluğa ulaşmasına kadar geçen sürede çiftçilerin geçimlerini sağlayabilecekleri kaynağa sahip olmamaları oluşturmaktadır. Bu nedenle selem sözleşmeleri çiftçilerin ürünlerini ekim sürecinde katlandıkları maliyetlerini hasat dönemi öncesinde temin edebilmelerine olanak sağlamaktadır. Ayrıca tarım sektöründe düşük seviyelerde olan net işletme sermayesinin temini noktasında da önemli bir finansman kaynağı olmaktadır.

Sonuç itibarıyla sisteme işlerlik kazanmak adına uluslararası çalışmalarda önerilen tarım bankacılığının kurulması, çiftçilerin düzenli olarak eğitilmesi durumları da gözetilerek tarım sektörünün borç yükünü azaltırken ihtiyacı olan finansmanın da temin edilebilmesini sağlayacak bir finansman modeli olan selem sözleşmelerinin, tarıma özgü yapısı, çiftçilerin kısa vadeli borç yükünü hafifletebilecek niteliğe sahip olması, hukuki altyapı bakımından uygulanmasında herhangi bir engel olmaması ve faiz hassasiyetine sahip olan üreticilerin de finansal sisteme dâhil edilebilmesi gibi yönleriyle Türkiye’de uygulanabilir bir finansman yöntemi olduğu değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aburaida, K. (2011). Rural Finance As A Mechanism For Poverty Alleviation in Sudan, with An Emphasis on “Salam” Mode, *European Scientific Journal*, 7(26), 157-166.
- Abedifar, P., Hasan, I. & Tarazi, A. (2016). Finance-Growth Nexus and Dual-banking Systems: Relative Importance of Islamic Banks, *Journal of Economic Behavior & Organization*, 132, 198-215, <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2016.03.005>
- Arzova, S.B., & Şahin, B.Ş. (2019). Tarımın Finansmanında Selem Yöntemi ve Muhasebe Kayıtları. *Journal of Banking and Capital Market Research*, 3 (7), 32-47.
- Aybakan, B. (2009). TDV İslâm Ansiklopedisi. 36 , 402-405. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- BDDK, (2020). BDDK Aylık Bülten. BDDK Web Sitesi: <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık> adresinden alınmıştır. (ET: 04.09.2020)
- Bitar, M., Maides, P. & Taramasco, O. (2017). What Makes Islamic Banks Different? A Multivariate Approach, *Economic Systems*, 41(2), 215-238, <https://doi.org/10.1016/j.ecosys.2016.06.003>
- Bülbül, M. (2006). Tarımsal işletmelerin Finansmanı. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Çetin, B. (2014). Tarımsal Finansman. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Er, B., Şahin, Y. E. & Mutlu, M. (2015). Girişimciler İçin Alternatif Finansman Kaynakları: Mevcut Durum ve Öneriler, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 1(1), 31-54.
- Ersoy, M. & Özsoy, M.Ş. (2017). Tarım Finansmanının Kalkınmadaki rolü ve Önemi: Bir Model Önerisi, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12 (47), 1-14, doi:10.14783/maruoneri.v12i27581.290460
- Günaydın, G. (2006). Türkiye Tarım Sektörü. *Tarım ve Mühendislik Dergisi* (21), 76-77.
- Islamic Financial Services Board. (2020, 04 11). Islamic Financial Services Board: <https://www.ifsb.org/> adresinden alınmıştır
- Ningsih, W. F. & Wardayati, S. M. (2016). Modification Finance of Salam and Implications for Salam Accounting Treatment in Indonesia, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 219, 528-533, DOI: 10.1016/j.sbspro.2016.05.030
- Peker, İ., & Baki, B. (2011). Gri İlişkisel Analiz Yöntemiyle Türk Sigortacılık Sektöründe Performans Ölçümü. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*.
- Selimler, H., (2015). Sorunlu Kredilerin Analizi, Banka Finansal Tablo ve Oranlarına Etkisinin Değerlendirilmesi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*. (7), 131-172
- Serpam. (2013). İslami Finans Kavramı, Ürünler, Dünyada ve Türkiye’de Gelişimi ve Geleceği. İstanbul: SERPAM Araştırma Notları 1.
- Türk Borçlar Kanunu, (2011). Resmî Gazete (Sayı: 27836). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6098&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

- TİM, (2020). TİM: <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari>, (ET: 10.10.2020)
- Toroslu, M. V., & Durmuş, C. N. (2017). Finansal Tablolar Analizi Kavramlar-Analiz Teknikleri (4. Baskı b.). Ankara, Türkiye: Seçkin Kitabevi.
- TÜİK, (2020). Türkiye İstatistik Kurumu. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Ulusal-Hesaplar-113> (ET:13.11.2020)
- Ülev, S., & Selçuk, M. (2018). Tarımsal Üretimin Finansmanı İçin Seleme Dayalı Finansman Modeli: Fındık Örneđi. Katılım Finansmanında Yeni Yaklaşımlar, 9-31.